

toga obogatilo je grafički izgled knjižice nizom fotografija gradnje crkve i njenog današnjeg izgleda, tako da novo izdanje ima šesnaest stranica više.

Krajem prošle godine Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, koji je utemeljio Grgo Gamulin, priredio je znanstveni skup povodom stogodišnjice njegovog rođenja. Gamulin i Dujmušićeva knjižica iste su godine krenuli u život, koji im nije bio naročito lagan. Ipak, vjerujem da bi Gamulin bio ponosan na rezultate svog davnašnjeg, prilično namrgođenog govora iz žutog salona, jer Rijeka se probudila i vlastitim snagama ispunila brojne praznine iz svoje prošlosti. Goran Moravček jedan je od niza ambicioznih istraživača sakralne i svjetovna baštine Kvarnera i vjerujem, da će nam podariti, uz izraženiju podršku sredine, još niz ozbiljnih knjiga i članaka.

Igor ŽIC, prof.

Hijacint Bošković, Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma,

Dom i svijet, Zagreb, 2000.

Knjiga Hijacinta Boškovića *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma* plod je Boškovićevih predavanja iz 1938. godine (kada baš i nije bilo najbolje vrijeme za istupanje protiv sistema sa totalitarnim naznakama). Naredne godine kao članak objavljena je u trećem svesku *Hrvatskog socijalnog tjedna*, a i kao posebna brošura, s naznakom: naklada vlastita – Senj. Započevši od kraja trećeg izdanja, gdje se nalazi oveći pogovor akademika P. Strčića koji iznosi detaljan životni put ovog dominikanca, a ističe i važnost njego-

va jasnog antifašističkoga očitovanja i istupa kao osobe iz crkvenih redova. Rođen je u Selcima na otoku Braču 1900. god. te je bio vrlo svestrana osoba, ali nepravedno je zapostavljen i od strane naše enciklopedistike. Hijacint Bošković završio je studij teologije u Rimu, posljediplomski studij filozofije također u Rimu, a 1946. ostvaruje najviši akademski stupanj u dominikanske redu – magister in sacra theologia. Bavio se izdavaštvom te osnovao izdavačku kuću *Istina* te pokrenuo glasilo *Duhovni život*. Bio je sudionikom tomističkog društva za slavenske zemlje, predavao je na Dominikanskoj bogosloviji u Dubrovniku, te Visokoj Bogoslovnoj školi u Senju. U daljnjem pedagoškome radu prekinula ga je teška bolest te on umire 1947. u Starigradu na Hvaru.

Treće izdanje knjige podjeljeno je u četiri poglavlja: *Stvaranje modernog poretka, Totalitaristički pokreti, Pozitivni elementi na pomolu, i Zaključak* te sadrži spomenuti pogovor akademika P. Strčića *Život i djelo dominikanca dr. Hijacinta Boškovića*.

Hijacint Bošković svoja filozofska razmatranja o filozofskim izvorima fašizma i nacionalnog socijalizma započinje analizom zasada modernog društva čiji korijen nalazi u renesansi i njezinom obnavljanju grčko-rimske kulture tj. poganstva. Tada se stvaraju novi životni nazori utemeljeni na idealizmu a pritom se odbacuje tomistički realizam tj. javlja se novi način razmišljanja potpuno oprečan onom skolastičkom. Renè Descartesa Bošković smatra početnom figurom tog novog pravca u razmišljanju u kojem, suprotno skolastičkom razlučivanju gdje objektivna stvarnost nije vezana uz subjekt i može se

objektivno spoznati, stvari ne posjeduju istinu same po sebi već je izvor istine u nama. Kartezijanska metoda raskida korijenito sa srednjovjekovnom tradicijom te omogućava čovjeku da dosegne ono istinito dobrom uporabom vlastita razuma. Ova, kako kaže Bošković, idealističko-subjektivistička struja u filozofiji postala je filozofskom podlogom modernog društva. Iz tog subjektivističkog nazora sljede dvije temeljne zasade modernog društva a to su racionalizam i individualizam. Subjektivizam postavlja normu istine u subjekt te će ideolozi fašizma graditi svoj sustav upravo na pretpostavci kako je stvarnost uvjetovana mišljenjem te će moralni zakon ovisiti o nama i normama koje sami postavljamo tj. svatko posjeduje svoju, pojedinačnu istinu. Posljedica subjektivizma je odbacivanje vjere jer odnos prema moralnom zakonu generira i odnos prema Bogu. Postavivši razum kao jedinu normu istine, čovjek više ne vjeruje u ništa što čulima nije spoznatljivo. Tako od renesanse, koja je stavila čovjeka u središte, polako se odbacivalo sve što nije čovjek sâm. Individualizam zaključuje kako je čovjek za sebe i pritom nije ni u kakvom odnosu s predmetima oko sebe te pojedincu mora biti stalo samo do toga, kako će što više umnožiti svoje blagostanje. Ako se ovome stajalištu pridoda i prije rečeno svodenje čovjeka isključivo na materijalno, vidljivo i opipljivo, društvo se raspada jer nestaju duhovne veze jer duh je taj koji ujedinjuje i spaja, a materija tj. kvantiteta, razdvaja. Liberalizam, kao društveni sistem, nužno se raspada jer ne može držati na okupu podvojene čestice društva što ih je razdjelio materijalistički i individualistički princip. Bog više ne postoji kao

izvor svega čemu se sve treba i upravljati već se ljudi u svome subjektivitetu ponašaju kao međusobno razdvojeni atomi. Zbog tog vidljivog disbalansa i proturječnosti, čovječanstvo odlazi u drugu krajnost, u totalitarističke vode. Međutim, i ovdje se na kraju uništava osobnost čovjeka jer iako na površini ovi sistemi su različiti i opozivni, filozofski korijeni im sežu u iste zablude tj. smisao za realnost svodi se na sudove čiji izvor je isključivo subjekt.

U drugom poglavlju knjige, Hijacint Bošković obrađuje filozofske korijene posebno nacionalnog socijalizma te talijanskog fašizma. Povezujući ideju fašizma s njezinim simbolima, Bošković govori kako je fašizam, kao politički pokret, imao namjeru da ujedini pojedince te da iz bezlične mase stvori snažnu, otpornu i čvrstu cjelinu. Svaka država u sebi i sadrži dva principa, princip mnoštva i princip jedinstva koji se sažima u autoritetu. Problem fašizma za Boškovića je taj što je prenelo princip jedinstva u državi. Država u kojoj ne postoji taj princip ili je slabo izražen, pa vlada neobuzdana i nerazborita sloboda, zapada u anarhiju, ali ako se guši i poništava sloboda, upada se u tiraniju što se dogodilo svim totalitarističkim ideologijama. Zaključujući kako između nacionalsocijalizma i fašizma postoje velike sličnosti ali i razlike, Bošković navodi i analizira specifičnosti njemačkog nacionalsocijalizma tj. njegovih filozofskih korijena te ih smješta u povijest njemačke filozofije, kulture i njemačkog duha a prije svega u hegelijanizam, antiintelektualizam, dinamizam i mistiku rase. Nacionalno-socijalistička država u svojoj konačnosti dolazi do obožavanja apsolutnoga objektivnoga

bića što se ostvaruje u državi. Obožavanje države u tom kontekstu za slobodnu je ljudsku osobu potpuno neprihvatljivo jer na taj način država postaje konačni motiv moralnosti i prava. Temelj ovakvog apsolutističkog shvaćanja države nalazi se u monističkom filozofskom stavu, gdje se u jednome biću nalaze sve vrijednosti te u subjektivističkom (autor ga izjednačuje sa idealističkim) koji izvor moći i sile države stavlja u ljudsku misao. Autor smatra da je još Kant, smatrajući da se spoznaja temelji na zakonima neovisnim od osjetilnog iskustva, misaoni začetnik apsolutizma, a preko Fichteovog apsolutnog *Ja*, Schellingova *Apsolutnog* te Hegelova *duha* koji na tragu Platona i Heraklita tumači stvarnost neprestanim razvitkom ideje koja se ostvaruje u objektivnom i apsolutnom duhu. Tako ako se ova ideja ostvaruje u apsolutnome duhu nastaje umjetnost, spoznaja i vjera, ukoliko se ostvaruje u objektivnom duhu nastaje pravo, ćudoređe i društveni poredak. Najsavršenija i najzadnja objektivizacija ideje je u društvu ili državi i njoj su podređene sve ostale manifestacije duha, ona je apsolutna vrijednost i mjerilo svakog djelovanja. Moralno je ono što se podudara s tim apsolutnim duhom ili s tom apsolutnom voljom, a očituje se u državnoj vlasti. U idealizmu, sistemu koji uzdiže ideju do apsolutnosti, može se govoriti o vrsti antiintelektualizma jer bitna značajka Hegelove filozofije je nedostatak slobode. U tom sustavu ideja se ne razvija slobodno već kroz neku fatalnu nužnost spojena s nekim nužnim vitalizmom, bez određenosti i cilja. Iz takvog sustava logično je da su mogli proizaći *Besvjest* E. Hartmana, *fatalna volja* Schopenhauere te Marxova

bezlična materija. U tim slučajevima duh jest prvi princip ali ili je neslobodan ili je nesvjestan. Razvoju iracionalnog elementa pogodovao je i protestantski duh. Čovjek nema slobodnu volju niti moć kako bi se opirao grijehu te svoju religiju može stoga temeljiti na zakonima osobnog mišljenja i osjećanja. Na taj način praiizvor svega, iracionalan, maglovit i neodređen, objektivizira se u državi, poprima oblike nesvjesnog i iracionalnog dinamizma. Dinamizam pretpostavlja kako sve nastaje iz nižih formi koje prelaze u one više, konstantnim razvojem i usavršavanjem. Država se usavršava kroz neprestane sukobe između naroda u kojima slabiji propadaju a opstaju oni koji su sve bolji i bolji. Povod za nastajanje dinamičkog elementa u nacionalsocijalizmu Bošković nazire u prigovoru francuskog klasicizma upućenog Njemačkoj kulturi koja navodno ništa nije originalnog pridodala u razvoju kulture čovječanstva. Tako kao pandan francuskim razumskim temeljima utkanim u europsku kulturu, njemački će se duh očitovati kao autohtoni na temeljima dinamizma i nastajanja. Glavnim predstavnikom ovog dinamizma Bošković smatra F. Nietszchea čiji nauk III. Reich uzima kao osnovu. On uzvisuje nesvjesni dionizijski zanos, lišen svakoga znanja i racionalnosti boreći se protiv srednjovjekovnog i Sokratovog utjecaja razumnosti koji su doprinjeli stegnutosti nutarnjeg čovjeka. Nietszche umjesto mlakog života zaziva neograničeni zanost i opijenost, zaranjanje u dubinu besvijsnog prazivota gdje buja životna, primitivna energija. Iz ovih principa lako se može opravdati zakon jačega a to je i zaključak do kojega su došle nacionalsocijalističke ideologije kao i totalitaristički sistemi.

Bitnu značajku nacionalsocijalističke ideologije za Boškovića igra i misaoni koncept nazvan mistika rase. Čovjek i država promatraju se u okvirima razvoja rase, čovjek više nema duše, uma niti slobodne volje, čovjek je lišen svega što ga čini čovjekom. Navodi riječi samoga Hitlera koji govori o državi u kojoj njeni pripadnici su duhovno slični te se ujedinjuju kako bi osigurali trajnost svoje rasne naravi. Tako čista rasa postaje vrhovnim dobrom i moralna norma života koja dosiže svoj vrhunac u ideji *Vode*. Bošković tvrdi da se mase nikada nisu tako slijepo podavale vodi kao u njegovo vrijeme. Karakteristike nacionalsocijalizma su dakle poistovjećivanje s nekom primitivnom snagom koju se može nazvati misao, nesvjesnost ili rasa. Ona je tek u začetku ali u sebi krije snagu i silu koja se treba objektivirati u državi i *Vodi*.

Za Mussolinija Bošković tvrdi da je trajno gajio simpatije prema idejama N. Machiavellija te njegovao težnju za obnovom Rimskog carstva. Međutim isprva fašizam nije imao jasnu filozofsku orijentaciju. Postepeno prazninu je upotpunio hegelijanizam ponajprije preko Giovannija Gentilea koji je kao ministar prosvjete provodio reformu školstva u duhu idealističke filozofije. U tome smjeru je išla i savajska Kraljevina Italija koja se sve više okreće totalitarističkome smjeru. Država postaje duša naroda koji dobiva svoju formu tek u državi. Međutim, slijedom vremena te pobunama nekih parlamentaraca kršćanskog uvjerenja, Gentile gubi društveni utjecaj a predstavnici realističke i tomističke filozofije uzimaju primat.

Bošković kao odgovor na opisane fenomene u teoriji spozanje zastupa tomističku

poziciju. Teoretski on se ne slaže s liberalizmom, individualizmom i racionalizmom. Moderno društvo, smatra, dalo je neograničenu vlast razumu (racionalizam), neobuzdanu slobodu (liberalizam) te je svaki pojedinac postao nosiocem društvenog prava (demokratizam) i zbog svega toga početak će se urušavati. Smatra da upravo njemačka fenomenologija pod jakim utjecajem E. Husserla donosi ideju objektivizma tj. pokazuje se da je naša spoznaja intencionalna te da zavisi o objektu.

Pojam slobode za Boškovića seže iznad vremena tj. u usmjerenosti čovjeka prema nepropadljivom dobru. Suprotno T. Hobbesu i J. Lockeu oslanja se na aristotelovsko-tomističko poimanje države. Država je jedinstvo zato, jer je ona moralno tijelo u kojem svi udovi, a to su građani, teže zajedničkome cilju, a to je dobro naroda. Ali je država i množina, jer je sastavljena od mnogih individuuma, koji se ne mogu odreći svoje slobode. Pa prema tome svaki sa svoje strane traži nešto što se ne može ni neće da pokloni državi. Temelj svih zablude moderne filozofije je neimanje pojma što je to zapravo čovjek u svojoj cjelovitosti. Ono čemu bi svatko trebao posvetiti svu svoju energiju stečeno je naporom cijelog čovječanstva kroz stoljeća, a to je prvenstvo duha i dostojanstvo osobe.

Ova knjižica napisana je 1938. godine uoči aneksije Austrije u okviru nacističkoga III. Reicha i samih grozota koje je donio II. svjetski rat. S filozofskog stajališta moglo bi joj se zamjeriti pojmovnu nedosljednost, a i terminološki bi se također mogla osporavati. Međutim, gledajući s humanističkoga stajališta puno je važniji istup ovog nebaš mnogo spominjanog dominikanca.

On jasno izražava svoje antifašističko stajalište ali i s velikom sposobnošću predikcije govori o krizi modernog društva. Knjižica je temom vezana za fašizam i nacionalni socijalizam koji su kao pokretači svjetskih događaja sišli sa povijesne pozornice, ali kriza modernog čovjeka, koju on jasno zamjećuje i detektira, upravo doživljava kulminaciju u ovo naše vrijeme vladavine ekstremnog materijalizma i konzumerizma.

Hana LENCOVIĆ, prof.

***Fra Bonaventura Duda, Čovjek želja.
Poseban prilog u prigodi 60 godina
svećeništa (1950.-2010.),
Novi list, 8. siječnja, 2010.***

Odavno je jasno da u red najznamenitijih, ali i najpopularnijih hrvatskih redovnika, osobito živućih, ulazi franjevac Roko Duda, s redovničkim imenom poznat kao Bonaventura. Jer, on je u mnogočemu zaista uzoriti stvaratelj – duhovnik, propovjednik, znanstveni i kulturni djelatnik, pjesnik, prevoditelj, glazbenik, itd. Nagrađivan je brojnim priznanjima – uz ostalo, na prijedlog akademika Petra Strčića izabran je za dopisnog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Slaveći dijamantni svećenički jubilej 2010. godine i 70 godina franjevaštva, ministar kulture Republike Hrvatske Božo Biškupić, uručio mu je odličje Reda Danice hrvatske s likom Marka Marulića za poseban znanstveni doprinos u hrvatskoj kulturi. Tom prigodom nagrađen je i medaljom grada Zagreba “za poseban doprinos promicanju hrvatske teološke misli”. Ovdje skrećemo pozornost na jedan noviji

prilog o njegovu životu i djelu, na zaseban prilog u riječkome dnevniku “Novi List”, od 8. siječnja, 2010. god. pod naslovom: *Fra Bonaventura Duda, Čovjek želja: poseban prilog u prigodi 60 godina svećenstva (1950.-2010.)*

Bonaventura Duda Riječanin je (rođ. 1924.), ali se drži Krasaninom s otoka Krka, odakle su mu pretci. Godine 1941. postaje članom svjetskog franjevačkog bratstva te preuzima ime Bonaventura. Godine 1950. zaređen je za svećenika te ubrzo postiže znanstveni naslov magistra znanosti, nazivan u crkvenome obrazovanju licenci-jatom, i to iz teologije. Doktorirao je također u Rimu, i to na franjevačkom sveučilištu Antonianum, pišući o dubrovačkom dominikancu Ivanu Stojkoviću, ekleziologu iz XV. stoljeća. Na Papinskom biblijskom institutu postiže biblijski licencijat. Niz godina (do umirovljenja 1993.) bio je profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predaje i u drugim institucijama. Uz nastavni rad plodno se bavi i znanostima – sudjeluje na znanstvenim skupovima te objavljuje svoje radove u stručnim i znanstvenim časopisima i zbornicima u domovini i izvan nje. Široki raspon kolegija koje je držao svjedoči o širini njegova znanja i interesa. Za profesora emeritusa izabran je 2001. godine. Osim što je autor niza knjiga te mnogih rasprava i članaka, sudionik je i mnogih radio i tv nastupa (na hrvatskome i stranim jezicima). Jedan je od pokretača i urednika edicije (i danas izlazećeg) tjednika *Glas koncila*. Poznat je i kao autor projekta, u ono doba jedinstvenog u Istočnoj Europi, znanog po imenu “Zagrebačka Biblija” (1968., do danas taj hrvatski prijevod Biblije doživio